

POČÁTKY KNIHOVNY ŽIDOVSKÉHO MUZEA V PRAZE

SILVIA SINGEROVÁ

Abstrakt: Bývalá knihovna pražské Židovské náboženské obce, jejíž počátky sahají do r. 1857, se stala po druhé světové válce základem dnešní knihovny Židovského muzea v Praze. Vznikala z darů významných pražských židovských osobností, např. vrchního rabína Šelomo Jehudy Rapoporty, pražského knihtiskaře Moše Israela Landaua, tajemníka Pohřebního bratrstva Koppelmanna Liebena ad. Cílem příspěvku je seznámit čtenáře s okolnostmi vzniku této sbírky v 19. století, průběhu fungování knihovny a dalšími osudy tzv. historického fondu ve 20. století.

Klíčová slova: Knihovna, Židovské muzeum v Praze, Židovská náboženská obec v Praze, staré tisky, hebraika, judaika.

Knihovna Židovského muzea v Praze (ŽMP) je největší specializovaná veřejná knihovna v oboru judaismu, hebraistiky a dějin Židů u nás. Za celou dobu své existence byla úzce spojena s židovskou Prahou a jejími osobnostmi. Vznikala postupně ze skromných sbírek až po dnešních cca 130 000 svazků uložených v moderních depozitářích.¹

Přestože pražské Židovské muzeum vzniklo až v r. 1906, základem jeho dnešní knihovny se později stala sbírka bývalé knihovny pražské Židovské náboženské obce (ŽNO). Tato byla založena již v r. 1857 a pro veřejnost otevřena v r. 1874. Knihovna měla navazovat na tradici města Prahy jako významného centra židovské kultury, vědy a vzdělanosti.

V lednu 1858 se pražská ŽNO usnesla na návrhu předsedy Arnošta Wehliho² o založení obecní knihovny. Vlastním podnětem k tomuto usnesení byl dar 157 knih sbírky Izáka W. Taussiga pro školu „Talmud-Thora“ v r. 1857. V počátcích se obec potýkala s problémem umístění sbírek a nalezení vhodného pracovníka. Trvalo celých 16 let, než byl tento problém vyřešen.

Význam knihovny pozvedly dary soukromých knihoven, např. Barucha Jeitelese³ (v r. 1859) či Davida Zapperta (v r. 1863). Přestože knihovna v té době ještě nemohla být otevřena veřejnosti, bylo již vyrobeno první knihovní razítko a započata katalogizace.

Obrázek č. 1: Razítko knihovny ŽNO.

1 Více o historii knihovny ŽMP viz BUŠEK, M. et al. „Naděje je na další stránce.“ 100 let knihovny Židovského muzea v Praze. Praha: ŽMP, 2007.

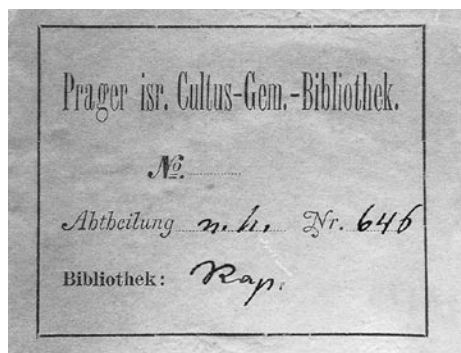
2 A. Wehli (1787–1866) od r. 1852 předseda Reprezentace náboženské obce, zakladatel školy „Talmud-Thora“.

3 Podrobněji o rabi Baruchu Jeitelesovi (1762–1813) viz JAKOBOVITS, T. *Dějiny vzniku knihovny isr. náboženské obce v Praze*. Praha: Náboženská židovská obec, 1927, s. 9–12. Synové B. Jeitelese přestoupili na křesťanství a přijali jméno Geitler.

Zlom představovala významná sbírka čítající na 3 000 děl a 33 rukopisů pražského vrchního rabína a významného učenice Salomona Jehudy Löb Rapoportova získaná po jeho smrti v r. 1867. Její součástí byla i sbírka knih po známém tiskaři a vydavateli M. I. Landauovi (1788–1852).⁴ K Rapoportově sbírce byl sestaven katalog a přístup k ní měli učitelé a žáci školy „Talmud-Thora“.

Pro urychlení otevření obecní knihovny vznikla knihovní komise mající za úkol nalézt vhodné prostory k uložení a odpovídající personál.⁵ Její činnost však žádný pokrok nepřinesla. Alespoň Rapoportova sbírka čítající několik tisíc svazků byla provizorně umístěna do tehdejší Hampejské⁶ ulice. Správou byl pověřen tajemník Pohřebního bratrstva Koppelman Lieben. Mezitím pokračoval nárůst knižních sbírek dary a odkazy, převážně z řad členů reprezentace.⁷ Tato 30. ledna 1873 rozhodla o přesunu knih do chlapeckého sirotčince v Hampejské ulici, pro něž zde získala čtyři pokoje. K uspořádání knih, jejich očíslování a založení katalogů byli jmenováni Nathan Grün a Mojžíš Stark.⁸ Všechny knihy byly přestěhovány na své místo a abecedně uspořádány do 10 oddělení podle témat, přičemž Rapoportova sbírka zůstala oddělena.⁹ Knihovna obsahovala bezmála 250 tisků vydaných před r. 1650, z nichž 16 bylo pražských. Nejstarší knihou byla inkunábule *Makre Dardeke* z r. 1488 vytištěná v Neapoli.¹⁰

Konečně v pondělí 20. dubna 1874 byla knihovna v druhém poschodí v Hampejské ulici 233/V¹¹ zpřístupněna veřejnosti pod vedením knihovníka Nathana Grüna.¹² V této době bylo ve fondu na 6 000 knih.¹³ Čtenáři byli povinni podle stanov zaplatit předepsanou zálohu, po jejímž složení si mohli půjčovat knihy domů. Největší nedostatek knihovny představovala nesystematičnost sběru knih. Předáváním soukromých vědeckých knihoven docházelo k duplikování titulů, které se mnohdy vyskytovaly ve třech až čtyřech exempláři. Jedním

Obrázek č. 2: Karta knihovny ŽNO v Praze, na které je odkaz na původ – knihovnu rabbi Rapoportova.

4 Mezi Wehlim a Rapoportem došlo ve věci získání knižní pozůstalosti ke sporu a tato ojedinělá kolekce byla léta uložena v bednách a do knihovny přešla až po Rapoportově smrti. Podrobněji JAKOBOVITS, T. *Dějiny...*, 1927, s. 11–13. O Rapoportově sbírce blíže POLLAK, I. Von alten und neuen Büchern im jüdischen Prag. In: *Das Jüdische Prag: eine Sammelschrift*. Prag, 1917, s. 47.

5 Členy komise se stali Jiří Feigl, Koppelman Lieben, Wolfgang Wesselý. JAKOBOVITS, T. *Dějiny...*, s. 16.

6 Ulice se nalézala přibližně v místech dnešní ulice U Starého hřbitova. Viz VOLAVKOVÁ, H. *Zmizelá Praha: 3, Židovské město pražské*. Praha: Paseka, 2002.

7 V r. 1869 byly převzaty knihy po Šalomounu Jerusalemovi. Jednalo se převážně o hebrejská díla obsažená již v jiných sbírkách. Následující rok přibyla knihovna Koppelmanna Fogese a W. Wesselého (1801–1870). Ten si přál umístit svou knihovnu odděleně pod svým jménem.

8 Hebrejské knihy se řadily podle názvů a ostatní podle jmen autorů. JAKOBOVITS, T. Vznik a vývoj knihovny nábož. obce v Praze. *Věstník ŽNO 2/1934*, s. 1–3.

9 Skladbu jednotlivých oddělení obou knižních celků viz JAKOBOVITS, T. *Dějiny...*, s. 20. Každá tématická skupina získala značku, počáteční písmena označení: Agada – A, Responsa – R, Biblia – B atd., která se připojovala k číslu udělenému knize.

10 STARK, M. Der 50jährige Bestand der Prager jüd. Gemeindebibliothek. *Selbstwehr 51–52/1923*, s. 2–3. Tato inkunábule je dnes uložena v knihovně ŽMP pod inventárním číslem 168.453.

11 Budova stejně jako ulice zanikla při asanaci pražského ghetta.

12 Nar. 1841 Huncovce – 1913 Praha, po studiích v Bratislavě a Vídní získal titul rabína, poté vyučoval náboženství v Praze na reálném gymnáziu. Stal se prvním knihovníkem pražské židovské obce.

13 Otevření měla knihovna 5 dní v týdnu od 17 do 20 hodin, čítárna 3 dny, v pondělí a čtvrtek 16.00–19.00, v úterý 10.00–13.00 hodin. JAKOBOVITS, T. *Dějiny...*, s. 22–23.

Obrazek č. 3: Makre Dardeke. [Neapol: Josef ben Aškenazi Gunzenhoser], 1488. Přír. č. 168.453.

z hlavních úkolů se proto stalo vyčlenění duplikátů, jejich prodej nebo výměna a získání zásadních děl, která ve fondu chyběla. Do r. 1896 vypracovával N. Grün výroční zprávy, kde podával přehled prací realizovaných v knihovně. Výdaje na knihovnu a nákup knih byly pokryty jednak z příjmů obce dále pak z prostředků „Nadace rabiho Judy Schlesingera pro knihovnu židovské náboženské obce v Praze“.¹⁴

V r. 1891 byla zakoupena knihovna učence Koppelmanna Liebena čítající 2 500 knih. Její význam spočíval především v zastoupení starých pražských tisků a méně známých děl.¹⁵ Také tato sbírka zůstala stejně jako v případě Rapoportově od běžného fondu oddělena.

Problém s umístěním knihovny vyvstal znovu při asanaci ghetta. Budova chlapeckého sirotčince spadala do demoličních plánů, a tak se tehdejší sbírka čítající 11 000 svazků stěhovala do budovy školy „Talmud-Thora“ v ulici U staré školy 14.¹⁶ I toto uskladnění se ukázalo jako provizorní, neboť i tato část ghetta měla být asanována. Když r. 1907 přistoupila reprezentace k přestavbě židovské radnice, vyhradila ve druhé poschodí prostory pro čítárnu a knihovnu, ve třetím pak jednu místnost jako skladiště knih. Stěhování do nových prostor proběhlo v r. 1909,¹⁷ kdy se členy knihovní komise stali Isidor Pollak¹⁸ a zakladatel Židov-

14 Nadaci založil Adolf Eckstein s Koppelmanem Liebenem z peněz společnosti „Haškama“, jejímiž předse- dy byli. „Haškama“ – Společnost pro pravidelnou ranní bohoslužbu v sobotu a o svátcích založil berounský krajský rabin Juda Schlesinger. K nákupu starých hebrejských tisků disponovala knihovna „fondem Dr. Julia Petschka“, cenné papíry v hodnotě 150 000 Kč věnovala v upomínku na svého muže Berta Petscheková 2. února 1933. JAKOBOVITS, T. Vznik a vývoj..., s. 3; Ze židovské radnice. *Věstník ŽNO* 4/1934, s. 4.

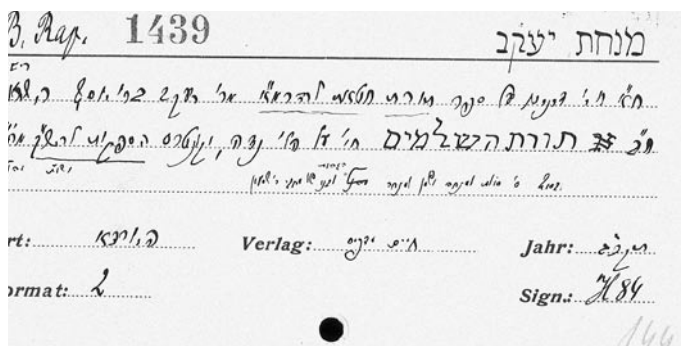
15 Více viz JAKOBOVITS, T. Židovská knihovna a pražské tisky. *Židovský kalendář 5699*. Praha, 1938, s. 82.

16 Ke znovuotevření došlo 9. srpna 1901. JAKOBOVITS, T. Vznik nové knihovny židovské nábož. obce v Praze. *Věstník ŽNO* 1/1935, s. 4.

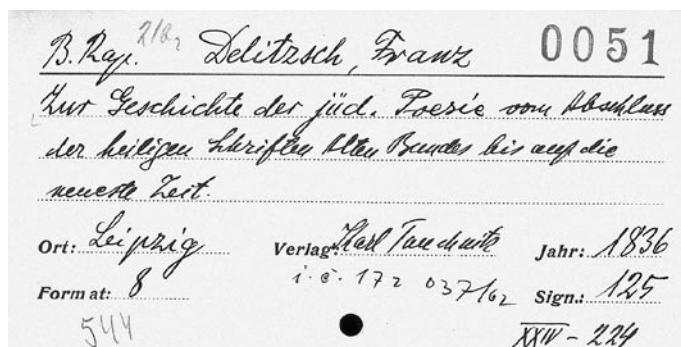
17 Slavnostní otevření proběhlo 9. května 1909, TAMTĚŽ.

18 Isidor Pollak (1874–1922) – univerzitní profesor.

Obrázek č. 4:
Katalogizační lístek
knihovny ŽNO,
Rapoportova sbírka,
hebraika, sign. 1439.

Obrázek č. 5:
Katalogizační lístek
knihovny ŽNO,
Rapoportova sbírka,
judaika, sign. 0051.

ského muzea v Praze S. H. Lieben,¹⁹ její pozdější předseda. Roku 1912 vstoupil do knihovny jako asistent Tobias Jakobovits,²⁰ jehož hlavním úkolem bylo vyhotovení lístkového katalogu. Po smrti N. Grüna byl zvolen knihovníkem univerzitní profesor Isidor Pollak. Ten nechal knihovnu nově uspořádat,²¹ zavedl jednotné číslování a převzal techniku vypůjčování z univerzitní knihovny. V téže době byl dokončen lístkový katalog.

K narušení prací na novém uspořádání došlo za první světové války přílivem židovských uprchlíků z Haliče.²² Ohromný zájem uprchlíků o studium starých tisků zcela zahltil práci zaměstnanců v knihovně, kteří usilovně dohlíželi, aby „válečné ztráty“ knih nebyly příliš velké.²³ Po smrti Pollaka převzal post knihovníka T. Jakobovits.

I nadále se tato knižní sbírka obecní knihovny rozšiřovala. Z následných donací jmenujme např. knihovnu dr. Mořice Taubera (1911), část sbírky člena knihovní komise dr. Arnolda Rosenbachera (1916), na filozofická díla bohatou sbírku dr. Emila Spiegela (1923) obsahující 2500 knih, staré česko-židovské kalendáře a časopisy tvořily součást daru dr. Julia Fischera či dr. Theodora Lessinga (1937).²⁴

V prosinci 1926 sepsal Tobias Jakobovits u příležitosti „výstavy knih israelské obecní knihovny“ spis o historii „tohoto vědeckého místa“.²⁵ Výstava proběhla ve slavnostním sále

19 Salomon Hugo Lieben (1881–1942) – historik a hebraista.

20 Tobias Jakobovits (1887–1944) – rabín, kantor, učitel a knihovník.

21 Původní dvouřadové řazení na polici nahradilo jednořadové, čímž se zvýšila efektivita, ale na úkor místa.

22 JAKOBOVITS, T. Vznik nové knihovny..., s. 4.

23 JAKOBOVITS, T. Vznik a vývoj..., s. 1–3.

24 JAKOBOVITS, T. Židovská knihovna..., s. 82.

25 JAKOBOVITS T. Dějiny..., s. 3.

Obrázek č. 6: Interiér knihovny ŽNO v prvním patře radnice, Praha 1935. Archiv ŽMP, Tobias Jakobovits, pozůstalost, sign. 94281.

židovské radnice ve dnech 16. ledna – 6. února 1927. Návštěvníci mohli shlédnout 42 vitrín představujících přes 500 knih a rukopisů s důrazem na pražský knihtisk. V té době se rozrostl knižní fond na asi 20 000 děl a výše zmiňovaný spisek měl uchovat uctivou památku donátorům, bez jejichž darů by mnoho významných českých, respektive pražských tisků nebylo pro veřejnost zachováno. S poukazem na ohlas, jaký výstava vyvolala, a na zvýšený zájem o knihovnu se konala 15. listopadu 1927 porada o novostavbě respektive přestavbě knihovny a od dalšího roku se na ni začaly shromažďovat finance. Roční částka vyčleněná z rozpočtu obce na vybudování prostor pro knihovnu činila 20 000 Kč. Vypracováním návrhů přestavby byl pověřen architekt Leopold Ehrmann.

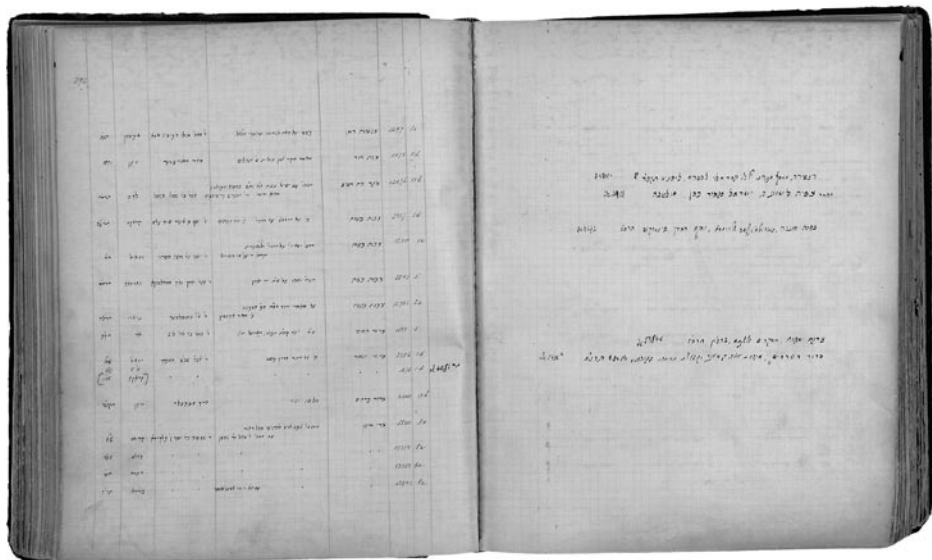
Práce knihovny nedostatkem místa nijak neutrpěla a nadále byly zodpovídány vědecké dotazy, uspokojován zájem čtenářů a vypracován nový knihovní řád. Dne 23. března 1932 se uskutečnila schůze knihovní a stavební komise za předsednictví S. H. Liebena, na níž se projednávaly návrhy úprav prostor v prvním patře radnice. Teprve v lednu 1934 byl schválen konečný projekt úprav.²⁶ Vedle dvou místností pro uskladnění knih a příruční knihovny tu byla pracovní knihovna spolu s čítárnou až pro 35 čtenářů a s malou studovnou.²⁷

Nové prostory byly předány svému účelu u příležitosti zahájení výstavy představující díla Maimonida z knižního fondu obce v březnu 1935.²⁸ Knihovna tehdy disponovala 25 000 svazky zařazenými do tří skupin: I. Hebraika obsahující díla psaná hebrejsky, II. Judaika obsahu židovského, teologického nebo filozofického v jiném než hebrejském jazyce a III. Periodika

26 Zpráva ze zasedání reprezentace ze dne 7. března 1934. *Věstník ŽNO 2/1934*, s. 4; JAKOBOVITS, T. Vznik nové knihovny..., s. 6.

27 EHRMANN, L. Adaptace v židovské radnici. *Věstník ŽNO 1/1935*, s. 3–4.

28 Výstava se konala ve dnech 31. března – 7. dubna 1935 v čítárně a představila 154 Maimonidových děl. O výstavě podrobněji viz Výstava knih u příležitosti 800tých narozenin rabi Mojžíše ben Maimona. *Věstník ŽNO 4/1935*, s. 8–9; RAND, J. Maimonidova výstava v knihovně žid. obce náboženské v Praze. *Rozvoj 14/1935*, s. 2.

Obrázek č. 7: Vázaný katalog hebraik vyhotovený Tobiasem Jakobovitsem.

včetně ročenek, kalendářů a vázaných ročníků časopisů. Samostatnou sbírku tvořily rukopisy v počtu 350 a příruční knihovna poskytující lexikony, encyklopedie apod. Nejstarší rukopisy pocházely z 12. století, hojně bylo zastoupeno 14. a 15. století. Přes 1 200 děl bylo tištěno před r. 1650, součástí byly čtyři inkunábule z let 1488–1490.²⁹ Otevřeno měla knihovna čtyřikrát týdně, v neděli 10.00–12.30, v úterý a čtvrtek 17.00–19.00 a ve středu 10.30–12.30.³⁰

Ze zajímavých světových osobností, které navštívily knihovnu, zmiňme spisovatele Šaloma Asche,³¹ na něhož vzpomíná T. Jakobovits. Velký zájem měl o rukopisy a staré tisky, zvláště pražské. „Jak vysoká musila být kultura pražských židů již na počátku 16. století, když již tenkrát mohla produkovati tak nedosažitelné tiskové výtvoř.“³²

Fungování knihovny bylo ukončeno v r. 1939 s příchodem nacistů. V únorovém čísle *Věstniku* podává ještě T. Jakobovits zprávu o návštěvách a výpůjčkách v knihovně.³³ Během holocaustu nezůstala tato knižní sbírka v Praze. Poté co ji nacisté zabavili, uložili ji dočasně v orientálním semináři právnické fakulty v Praze, tehdejší sídle SS Standartkommandatur, a později ji převezli do kláštera Zlatá Koruna v jižních Čechách. Teprve v r. 1946 se vrátila do Prahy do obnoveného ŽMP,³⁴ jehož knižního fondu je dodnes součástí. Bohužel se z původního fondu uchovalo přibližně jen 15 000 knih, brožur a periodik. Lze se domnívat, že nejzávažnější exempláře ukradli nacisté. Po válce byl tento fond částečně doplněn

29 Podrobně o nejzávažnějších rukopisech a tiscích viz JAKOBOVITS, T. Poklady knihovny židovské obce náboženské v Praze. *Věstník ŽNO* 3/1935, s. 7–9; *Věstník ŽNO* 7–8/1935, s. 6–8; JAKOBOVITS, T. Židovská knihovna..., s. 85–88.

30 V nových prostorách radnice byla výpůjční doba prodloužena do 13.00. Knihovna židovské náboženské obce v Praze. *Věstník ŽNO* 4/1934; *Věstník ŽNO* 7–8/1935.

31 Světznámý židovský spisovatel Šalom Asch pobýval v Praze 7.–13. února 1936.

32 JAKOBOVITS, T. Šalom Asch si prohlíží pražské židovské pamětihodnosti. *Věstník ŽNO* 2/1936, s. 21.

33 Ze židovské radnice. *Věstník ŽNO* 3/1939, s. 31–32. Na stránkách *Věstniku* knihovna více méně pravidelně informovala nejen o otevírací době, ale také o nových přírůstcích zakoupených v daném období, většinou šlo o měsíční bilance. Součástí tvořila i inzerce o koupi hledaných periodik postrádaných ve fondu obecní knihovny.

34 FRANKENSTEINOVÁ [VOLAVKOVÁ], H. Zpráva o činnosti Státního židovského musea za léta 1945–1950. Praha: SŽM v Praze, 1951, s. 11–12.

poválečnými svozy. Sbíрка nyní označovaná jako „F“, podle poválečného umístění v místnosti „F“ v Jáchymově ulici,³⁵ obsahuje signatury 001–15.999.

Knihovna předválečné ŽNO tvoří samostatnou část fondu, tzv. historický fond, který je uložen odděleně. Vázaný katalog vyhotovený T. Jakobovitsem v r. 1938 zvlášť pro hebraika a judaika³⁶ je dodnes důležitou bibliografickou pomůckou pro orientaci v této sbírce stejně jako lístkový katalog dokončený zřejmě na přelomu let 1939–1940.³⁷

Po válce v r. 1946 se knihovna Židovské obce stala součástí obnoveného Židovského muzea, od r. 1950 Státního židovského muzea. Do knihovny byla zařazena i část válečných svazů z Terezína a další sbírky knih.

V 70.–80. letech 20. století byla pozornost pracovníků knihovny Státního židovského muzea věnována popisu převážně rukopisné sbírky a kolekce starých pražských tisků knihovny ŽMP. Výsledky tohoto bádání byly publikovány v odborném časopise *Judaica Bohemiae*. Po vzniku Židovského muzea v Praze v r. 1994 se postupně začal řešit nedostatek prostoru k uložení fondu. V r. 2001 proběhlo stěhování do nové správní budovy židovského muzea. Zde má knihovna moderní depozitáře, studovnu a badatelnu pro staré tisky i Multimediální centrum. Návštěvníci si zde mohou zároveň zakoupit publikace vydávané muzeem.

Fond současné knihovny čítá cca 130 000 svazků a kromě historického fondu zahrnuje rozsáhlou a cennou sbírku periodik a hebrejskou knižní produkci pocházející převážně z oblasti Čech a Moravy, Evropy, ale i jiných míst, literaturu věnovanou židovské historii na území Čech a Moravy a v neposlední řadě důležitou sbírku judaik nejrůznějších oblastí (historie, dějiny umění, dějiny šoa, filozofie, bibliografie, lingvistika i beletrie).

THE ORIGINS OF THE LIBRARY OF THE JEWISH MUSEUM IN PRAGUE

Summary: The collection of the former Library of the Jewish Religious Community in Prague, which dates back to 1857, became after the second world war the basis of the present-day Library of the Jewish Museum in Prague. It was developed on the basis of donations and bequests from prominent Jews of Prague, such as Chief Rabbi Salomon Judah Rapoport, the book printer Moses Israel Landau and the Burial Society secretary Koppelmann Lieben. This paper aims to provide the reader with the circumstances of the establishment of this collection in the 19th ct., the course of Library's functioning and further fate of „the Historical fund“ in the 20th ct.

Key words: Library, Jewish Museum in Prague, Jewish Religious Community in Prague, old prints, hebraica, judaica.

Mgr. Silvia Singerová (*1976)

Autorka vystudovala Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, obory hebraistika – etnologie. V letech 2003–2008 pracovala v knihovně Židovského muzea v Praze jako odborný pracovník – hebraista a tamtéž od r. 2013 jako kurátorka vzácných tisků. V r. 2007 spolupracovala na výstavě „*Naděje je na další stránce.*“ 100 let knihovny ŽMP (Praha, Galerie Roberta Guttmanna, ŽMP).

35 Lze se domnívat, že označení místností v Jáchymově ulici přetrvalo z období války, kdy zde sídlilo Židovské ústřední muzeum. Písmenem „F“ se označovala skupina zpracovávající knihy. Zde mohla tato skupina pracovat.

36 Katalog hebraik je sestaven do dvou svazků, z nichž jeden je řazen tematicky a druhý abecedně podle názvů. Judaika jsou řazena abecedně v rámci tematických celků podle autorů.

37 ŠEDINOVÁ, J. *Knihovna Židovského muzea*. Přednáška přednesená ve Vzdělávacím a kulturním centru ŽMP v září 1997.

UKÁZKY NEJSTARŠÍCH PRAŽSKÝCH TISKŮ Z HISTORICKÉHO FONDU KNIHOVNY ŽMP:

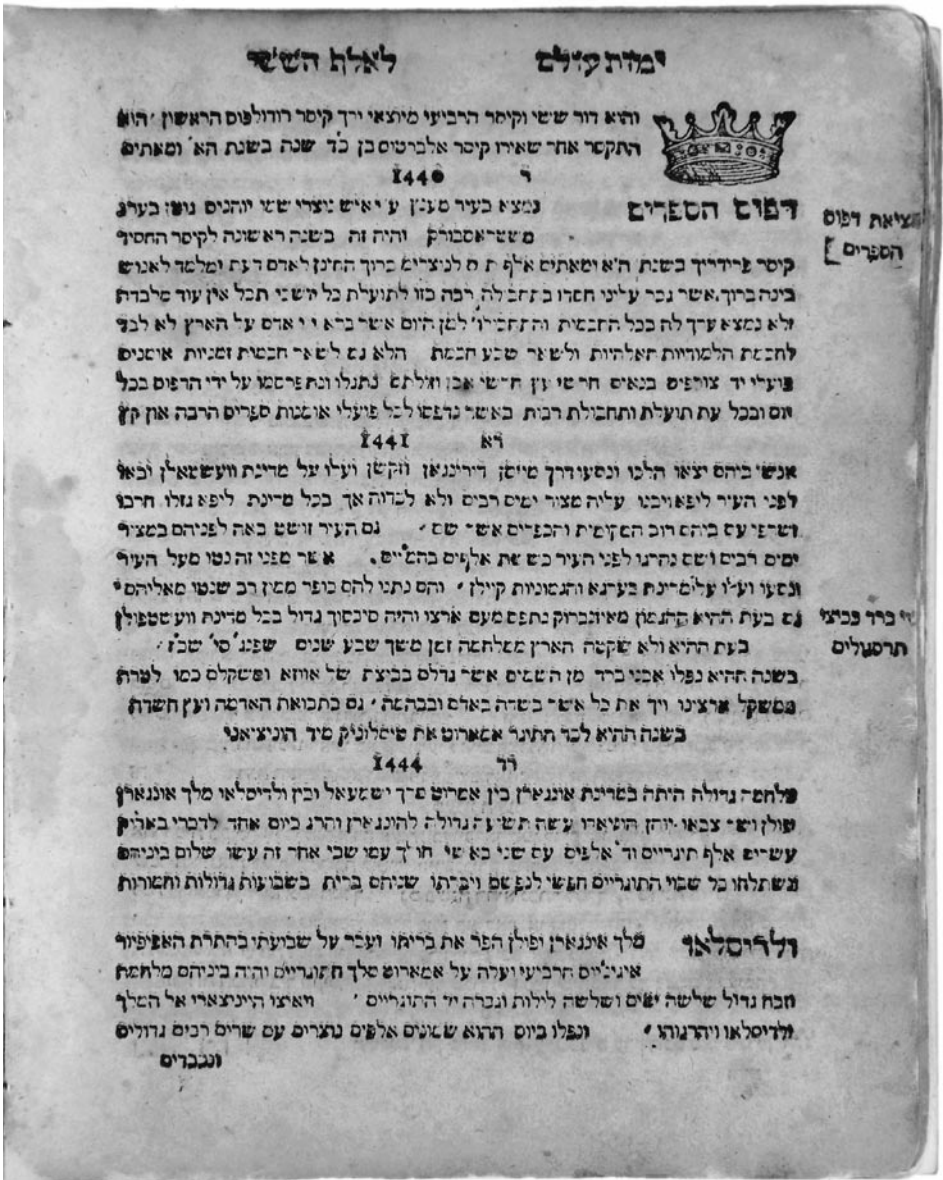

Obrázek č. 8: Nejstarší pražský tisk v knihovně ŽMP a jediný dochovaný exemplář na světě. Sbírká žalmů, požehnání a písní pro domácí bohoslužbu. Obsahuje sedm kolorovaných dřevorezů (ukázka: hon na zajíce). Seder zmirot u-birkat ha-mazon. Praha: společníci Geršom ben Šlomo ha-Kohen, Meir ben Ja'akov ha-Levi ad., 1514; sign. 64.981, př. č. 168.451.

Obrázek č. 9: Druhá pražská edice Pentateuchu, týdenních oddílů z Proroků a Pěti svátečních svitků, s komentářem Rašiho. Dva andělé podpírající štit se symbolem kohanim – párem žehmajících rukou – signet tiskařů. Chamiša chumšej Tora, megilot, haftarot. Praha: Geršom ben Šlomo ha-Kohen se syny Mordechajem a Šlomelem, 1530; sign. 02.361, př. č. 170.419.

Obrázek č. 10: Dva díly slavné kroniky Davida Gansa Cemach David (Ratolest Davidova) o historii Židů i historii obecné. V ukázce záznam o vzniku knihtisku (fol. 95b). David Gans. Cemach David. Praha: Šlomo ben Mordechaj ha-Kohen a synovec Moše ben Josef Becalel ha-Kohen, 1592; sign. 4.142, př. č. 168.754.